

NASILNE DETOMORILKE ALI NEPRIŠTEVNE ŽRTVE?
SPREMINJANJE PODOBE DETOMORA
V 18. IN ZAČETKU 19. STOLETJA*Dragica ČEČ*Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper,
SI-6000 Koper, Garibaldijska 1
e-mail: dragica.cec@zrs.upr.si*IZVLEČEK*

Članek se ukvarja s spreminjanjem podobe detomora in detomorilke v normativnih, medicinskih, leposlovnih, poučnih in potopisnih delih, ljudski tradiciji in sodnih protokolih na Kranjskem v 18. stoletju. Podoba detomora v zakonodaji habsburške monarhije, ki je v članku najprej predstavljena, je vse do druge polovice 18. stoletja vplivala na podobe v drugih diskurzih. Podobo zločina so že pred razsvetljenstvom ustvarili pridigarji, v 18. stoletju pa so zločinke opisovali avtorji v traktatih, ki so segali na različna področja znanja. Njihov odnos in njihova podoba ženske sta v drugi polovici 18. stoletja postala drugačna od retorike zakonodaje, saj so se začeli spraševati o okoliščinah, ki so privedle žensko do tega, da je storila umor novorojenčka. Avtorji so ustvarili podobo neprištevne žrtve, v kazenski zakonodaji pa se je detomor zožil na dejanje, ki ga je storila porodnica takoj po porodu. Prepričanje elit o tem, kaj je žensko vodilo k tako nečloveškemu zločinu, se je odrazilo tudi v sodnih protokolih, v katerih se prepletajo predstave elit z ravnanji in podobami posameznikov. Za kritično branje virov je tako nujno poznavanje različnih besedil, ki so jih ustvarili predstavniki različnih družbenih elit.

Ključne besede: zakonodaja, detomor, podobe zločinke, potopisi, pridige, sodni akti, ljudska tradicija

INFANTICIDE VIOLENTE OPPURE VITTIME INCONSAPEVOLI?
LA TRASFORMAZIONE DELL'IMMAGINE LEGATA
ALL' INFANTICIDIO TRA 18. E 19. SECOLO

SINTESI

Il contributo prende in esame la trasformazione accorsa nella rappresentazione dell'infanticidio e dell'infanticida nelle opere normative, mediche, letterarie, didattiche, nella letteratura di viaggio, nella tradizione popolare e nei protocolli giudiziari, con particolare attenzione alla Carniola del 18. secolo. La raffigurazione dell'infanticidio nella legislazione della Monarchia asburgica, qui presentata nella prima parte dell'articolo, influì fino alla seconda metà del 18. secolo sulla raffigurazione offerta dalle altre pratiche discorsive. Se l'immagine relativa a questo tipo di delitto fu creata già prima dell'Illuminismo dai predicatori, nel 18. secolo la descrizione delle criminali ricorreva spesso nei trattati di diverse branche del sapere. L'atteggiamento e la raffigurazione di queste donne offerta nella seconda metà del 18. secolo differisce dalla retorica legislativa, visto che ci si inizia ad interrogare sulle circostanze che possono averle portate a tanto, cioè a commettere l'omicidio del neonato. Esse sono raffigurate dagli autori come vittime incapaci di intendere e di volere, mentre nella legislazione penale l'infanticidio si riduce ad un'azione che la puerpera commette subito dopo il parto. L'opinione delle élite rispetto a che cosa possa aver guidato la donna a commettere un delitto così disumano si riflette anche nei protocolli giudiziari, dove le rappresentazioni élitarie si intrecciano con i comportamenti e le immagini dei singoli individui. Per una lettura critica delle fonti la conoscenza dei testi che sono stati prodotti dai rappresentanti delle diverse élite sociali appare quindi tanto più necessaria.

Parole chiave: legislazione, infanticidio, raffigurazione delle criminali, letteratura di viaggio, prediche, atti giudiziari, tradizione popolare

UVOD

Čeprav je treba kvantitativne podatke o kriminalu, ki so jih na podlagi ohranjenih virov zbrali raziskovalci, jemati z veliko mero previdnosti, so ti le pokazali, da je bil prav detomor zločin, zaradi katerega je po priznanju in izglasovani kazni prisodnikov na sodišču umrlo na morišču največ žensk (Ulbricht, 1994; Schwerhoff, 1999). Drugi najpogostejši zločin žensk je bil umor z zastrupitvijo. Evropski raziskovalci (Ulbricht, 1990; Schwerhoff, 1999; Valentinitich, 1989; Soman 1997; Schulte, 1989; Rublack, 2001; Hammer, 1996) so ugotovili, da je bila večina obsojenih detomorilk

dekel in da so bile kljub temu, da je bila starost tudi družbeni konstrukt, stare med 20 in 30 let. V primerjavi z vsemi nezakonskimi rojstvi pa delež mater, ki so hotele prikriti svojo sramoto tako, da so otroka umorile, ni bil ravno visok. V času, ko so preučevalci zgodnjega novega veka v sodnih virih odkrili človeka, je kritično branje virov izredno pomembno, če hočemo v tipičnih podobah znova razkriti posameznika, ki bi se zgodovinarju drugače povsem izmuznil. Raznovrstne dvome, ki so jih v zadnjem desetletju k odkrivanju individuuma prispevali številni avtorji (Ginzburg et al., 1985; Zemon Davis, 1983; Ulbricht, 1994), moramo vendarle upoštevati in jih lahko strnemo v prepričanje, da je za kritično branje virov nujno poznavanje različnih besedil, ki so jih ustvarili predstavniki elit. Treba je slediti njihovemu prepletanju in ugotavljati njihovo spreminjanje, kar bo poskušal zajeti pričujoči prispevek.

PODOBA DETOMORILKE V NORMATIVNIH AKTIH

Podoba detomorilke, ki so jo ustvarjale normativne in oblastne retorike, je odločno vplivala na predstavitev zločina in zločinke, ki je nastala v sodni praksi. Določene predstave so se med seboj prepletale in so bile lastne različnim kulturnim krogom ljudi, druge so bile produkt predstav elit, mnogokrat predvsem moške kulture.

Za moralne in juristične retorike pred razsvetljenstvom je bila značilna podoba detomora kot nekrščanskega in nenaravnega zločina (*vnchristlichen vnnd vmenschlichen erfunden übels vnd mordts*), kot je zapisano že v kazenskem redu Karla V. (*Constitutio Criminalis Carolina* ali *Karolina*, kakor je bil omenjeni red poimenovan med pravniki). Podoba detomora v kazenskih redih je morala biti kar najbolj gnusna in grozljiva; morala je namreč ustrezati cilju, ki sta si ga zadali državna politika in cerkvena morala: splošni prevenciji malefica oz. smrtnega greha. Še živali niso zavrgle otroka, so vedno znova ponavljali pravniške trditve, ki so bile zapisane že v rimskem pravu. Prav normativni akti so ustvarjali podobo zločinsko preračunljive matere, ki je namerno skrivala nosečnost s samo enim namenom – da bi otroka ubila in tako zakrila svojo nepremišljenost in svoje nemoralno dejanje. Prav skrivanje nosečnosti je bil indic, sum torej, ki je po prepričanju pravnikov vodil k najhujšemu zločinu – detomoru.

V različnih pravnih prostorih je bil detomor pod vplivom rimskega prava podobno definiran, tako so bile tudi podobe detomora v sodni praksi in diskurzih podobne. Skrivanje nosečnosti so kot pomemben indic zapisali v angleški zakonu iz leta 1624 (Emsley, 2005), francoski sodniki pa so se ravnali po zakonu iz leta 1557, ki je prikrievanje nosečnosti in skrivno rojstvo definiralo kot dokončni dokaz in potrditev suma detomora (Soman, 1997).

Takšna podoba detomorilke je odražala stoletja uveljavljeno normativno retoriko, ki je odločilno vplivala na družbeno konstrukcijo zločina. Problem izvenzakonske nosečnosti moramo gledati v luči vseh zločinov, povezanih z njo. V prepletanju kato-

liškega in posvetnega je bil kazniv že neuspeli poskus abortusa, ki so ga v duhu dokazovanja "zlobne namere" "očitali" vsaki detomorilki.

Prvi red, ki je v habsburškem prostoru ločeval med tremi malefičnimi dejanji, ki so se končala s smrtjo nezakonskih otrok oziroma novorojenčkov, je bil krvni red Karla V. (Constitutio criminalis Carolina – CCC). Čeprav je imel zakon v rimskem cesarstvu nemške narodnosti zgolj subsidiarno veljavnost, so ga kot najbolje definirani kazenski red 16. stoletja uporabljali v habsburških deželah vse do kazenskega reda Constitutio criminalis Theresiana (CCTh), ki je kljub vnaprejšnji objavi stopil v veljavo šele leta 1770. V nemških deželah pa je omenjeni red veljal še v začetku 19. stoletja. Kazenski red Karla V. iz leta 1532 je kot detomor definiral umor otroka, ki ga je storila njegova biološka mati. Ko je opisoval znake, ki so zadostovali, da so neko žensko osumili detomora, jo je poimenoval z besedo, ki je označevala dekle.¹ Predvsem je opisoval okoliščine, ki so ob pričakovanem pomanjkanju prič zadostovale za utemeljen sum zločina in posledično za uporabo torture. Zločin so potem dokazali s hudodelkinim priznanjem, ki je bilo mnogokrat izsiljeno z mučenjem.

V slovenski pravni zgodovini je ostal prezrt novi kazenski red za deželna sodišča v Spodnji Avstriji iz leta 1656, ki je najkasneje od prvih let 18. stoletja pomenil napredek v formalno kazenskem postopku tudi na Kranjskem. Uvedel je namreč katalog vprašanj, ki so jih morali postaviti preiskovanki, in s tem odločilno vplival na podobo detomorilke, saj je načrtno določil, katere informacije mora sodnik zbirati v preiskovalnem procesu. Z določanjem olajševalnih in oteževalnih okoliščin je vplival na drugačne podobe detomorilk. Potrdil je tudi najbolj pogosto kazni žensk, obtoženih detomora – smrt z obglavljenjem. Zločin je že takrat spadal med umore sorodnikov, le da so ga zaradi njegove pogostosti definirali v posebnem členu. V uvodu k 66. členu, ki je opisoval detomor, so avtorji zakona zapisali: *"Čeprav se prejšnji člen o umoru sorodnika v vseh ozirih nanaša tudi na mater, ki je med ali po porodu svojega otroka oropala življenja, potem ko se je odločila, da ga skrivaj umori. Da pa bi znali v sodnem procesu opaziti vse potrebne indice, ki so spremljali to dejanje, smo v boljše podučenje te strnili v posebnem členu"* (Hoegel, 1905, 101).

Čeprav se je pravna definicija detomora vedno navezovala na dejanje matere, kot je zločin recimo definirali že eden vodilnih pravnikov 16. stoletja Benedict Carpoz, je zakonodaja ubrala svojo pot. Najbolj značilen odmik od detomora kot zločina, ki ga je storila mati, pomeni patent iz leta 1713, ki je določal kazni za detomor za matere in stare matere, a tudi za očete umorjenih otrok in dekle, ki so iz srda in kon-

1 Beseda "Dirn", ki je prvotno označevala dekle, je skozi stoletja dobila negativni predznak. Slednji se je ohranil v modernem jeziku, saj beseda označuje prostitutko. Razlikovanje s posebnimi termini med dekle – ki jo zaradi nezakonskih otrok lahko imenujejo vlačuga – in devico, ki ji je namenjeno zakonsko življenje, se je v nemškem jezikovnem prostoru razvilo skozi posebno zvrst literature, ki je bila namenjena hišnim gospodarjem. Ta literatura je jasno ločevala med ženskami, ki so se lahko poročile, in samo te so imenovali device, in tistimi deklami, ki jim zakonski stan ni bil primarno namenjen (Dürr, 1997).

fliktov v službi umorile otroka svojih delodajalcev. Patent, ki je sprva veljal samo za Spodnjo Avstrijo, so sprejele tudi notranjeavstrijske dežele. Praksa izdajanja patentov pomeni svojevrstno dopolnilo kazenskim redom in pričakovalo se je, da jih bodo pravniki poznali. Ko so med kranjskimi upravitelji deželskih sodišč v drugi polovici 18. stoletja delali anketo o poznavanju kazenskega prava, so zastavili tudi vprašanje, če poznajo omenjeni patent o detomorilkah. Detomora v patentu iz leta 1713 niso definirali samo kot zločin matere, ampak tudi kot zločin "tujcev", torej ljudi, ki z otrokom niso bili v sorodu. Njihov zločin so označili kot veliko bolj zloben. Tako so besedilo tega – tudi v pravniških krogih posebnega – zakona za razliko od mnogih drugih zakonov razglasili tudi prebivalcem Ljubljane (ZAL, 1). Tem so v primeru storitve zločina grozili z grozljivimi kaznimi sramotnega gnitja trupla na kolesu. Opozarjali so tudi, da bo mati, ki je otroka umorila brez krsta in ga tako oropala "večne sreče", kaznovana s posebno sramotilno kaznijo. Najprej so jo na morišče odpeljali na visokem vozu, jo tam umorili z mečem ter ji odsekali še roko (Aller, 1660). Ker je zaradi pogostih detomorov nalagal prav drakonske kazni, je bil tako poseben, da ga je nek pravnik prepisal v knjigo različnih patentov.

Kljub temu pa se je v istem času, v začetku 18. stoletja, z večanjem vpliva medicine že spreminjal odnos do detomorilk. Izvedensko mnenje zdravnikov je postavilo dvom v stare pravne norme in prav na medicini je ležala teža odločitve: morali so dokazati, da je otrok umrl nasilne smrti. Prav zdravniško mnenje je poleg načina življenja osumljenke odločilno vplivalo na njeno podobo. V prvi polovici 18. stoletja se je v sodni praksi in procesnih redih uveljavilo pravilo, da le medicinsko potrjeno nasilje na otroku dovoljuje izrek smrtne kazni. Če zdravniki v strokovnem poročilu – "Visum repertum", ki je sledilo sodnemu ogledu – niso mogli na truplu potrditi uporabe nasilja, sodniki niso več sledili kaznim, ki so bile predvidene za detomor. V ospredje so vedno bolj stopale njihove arbitrarne odločitve. Preiskovalni proces so morali spremeniti v iskanje dokazov za namerno zapustitev otroka, ki ga je preiskovanka plačala z življenjem le, če so uspeli dokazati, da je svojega otroka namerno pustila na posebej odročnem mestu in je zaradi tega umrl. Tako so si mnoge detomorilke rešile življenje. Spreminjanje suma detomora v sum izpostavljanja otroka, ki se je zaradi pomanjkanja dokazov izoblikoval v preiskovalnem procesu, je prikazoval hudodelko kot veliko manj zlobno. Meja med obema zločinoma je bila ob upoštevanju dejstva, da na otrokovem truplu ni bilo znakov nasilja, mnogokrat odvisna le od sodnikovih sugestibilnih vprašanj.

Mnogi sumi so se zaključili že na deželskem sodišču (torej brez vpletanja višjega sodišča) zgolj s prisego osumljenca, da dejanja ni storil. Omenjena praksa nižjih sodišč je pomembna, saj najbolj nedokazljivih primerov sploh niso predali višjim sodiščem. Sodni proces so opustili tudi v primerih, ko so dejanje storila dekleta, ki so zbolela ali so bila duševno motena.

Dobrih sto let po izdaji Ferdinandeje je bil izdan nov kazenski zakon – *Constitutio criminalis Theresiana* (CCTh). Kljub napredku v pravu je bila Terezijana kompilacija starih zakonov in še ni spremenila pogleda na zločin in tudi ne na funkcijo kaznovanja. V habsburških deželah je bila pomembna zato, ker je prepovedala veljavnost vseh drugih kazenskih redov in pravnih priročnikov, na podlagi katerih so prej sodniki razsojali najhujše zločine. Glede na spremembe v sodni praksi je vendarle tudi formalno razlikovala med dvema načinoma detomora. Prvega je definirala kot umor z uporabo nasilja, drugega pa kot umor otroka zaradi odreka potrebne pomoči. Terezijana je v tem delu kazenskega zakonika, sicer namenjemu materialnemu kazenskemu pravu, v duhu populističnih idej namenila nekaj ukazov tudi lokalnim gosposkam, ki so se nanašali na preprečevanje zločina. 8. in 9. paragraf 87. člena kazenskega reda sta tako od upravnikov zemljiških gosposk zahtevala odpravo javne diskriminacije in kaznovanja nosečih deklet, saj so bile po prepričanju državnih teoretikov prav te prakse krive za umore novorojenčkov. V duhu novih jurističnih predstav o tem, kaj je državno bogastvo, je Terezijana postregla s celo vrsto vzrokov, ki bi jih morala odpravljati lokalna gospostva. Krivdo za detomore so nosili tako prevarantski "ženini", ki so nosečim dekletom odrekli zakon, kot prestrogi starši, ki so s pretrdo roko kaznovali svoje noseče hčere. Končno so svoj del krivde nosile tudi babice, ki niso znale držati jezika za zobmi in so vesti o nosečnosti razširile v skupnosti in tako dekleta izpostavile javnemu obrekovanju (CCTh, 1769).

Na področju urejanja nosečnosti in poroda je bilo eno ključnih vprašanj tudi ravnanje z nezakonsko nosečimi dekleti. Ker je država hotela uvesti popoln nadzor nad sklepanjem zakonov, sta glavna teoretika avstrijske monarhije (reformator prava in uprave Joseph von Sonnenfels ter predavatelj kamentalizma in javne uprave na dunajski univerzi Gottlob Justi) zagovarjala odpravo kaznovanja zaradi nedovoljene spolnosti tudi zato, ker je bila ta preveč v domeni cerkvenih sodišč.² Tudi na Kranjskem je bilo kaznovanje spolnih deliktov mnogokrat prepuščeno kleru, ki je smel naložiti določene sramotilne kazni. To potrjuje tudi vizitacijski vprašalnik ljubljanske škofije iz srede 18. stoletja, v katerem so spraševali prav o takšnih cerkvenih kaznih (Škulj, 1999). Prepričanost v takšne povode zločina in njegov vpliv je bila tako velika, da so v času, ko so o kaznovanju detomora razglabljali na vrhovni juristični instituciji v habsburški monarhiji, deželam predpisovali različne načine, kako bi omejili zločin, ki je zmanjševal uspehe državne populistične politike.

Najprej so ukinili javne sramotilne kazni zaradi nedovoljene spolnosti. Sledili so namreč prepričanju zdravnikov, da javne kazni povzročijo pri nosečnici strah in nemir, ki lahko povzroči trajne poškodbe zarodka (otroka). Tako je ravnanje oblasti in še posebej ravnanje duhovnikov kritiziral zdravnik Frank (Frank, 1789, 94). Tudi

2 Frank je tako zapisal: "*Nujno in pravično je bilo, da so naravni nagon ljudi razuma, ki živijo v družbi, omejili v določene moralne okvire, ampak enako nepravilno in nenaravno je, da se samo iz moralnih sodb takoj s sramoto kaznuje nezakonsko spolnost* (Frank, 1789, 123).

ljubljskemu guberniju je bilo leta 1782 ukazano, da prepove župnikom "nedopustno ločevanje otročnic z zakonskimi in nezakonskimi otroki" (ARS, 1). Vrhovne oblasti so mogoče na podlagi poročila istega gubernija ugotovile, da na Kranjskem še obstajajo takšne kazni. Nedovoljeno zasramovanje so v patentu natančno opisali, da se ne bi mogel nihče sklicevati na nevednost in nerazumljivost patenta. Po preteku šestih tednov otročniške dobe, ki je kot simbol spolnosti veljala za nečisto, so duhovniki mater z blagoslovom znova sprejeli v cerkveno skupnost. Matere, ki so rodile nezakonske otroke, so prostorsko jasno ločili od tistih, katerih otroci so se rodili v zakonu. Če je bil slednjim prihod v cerkev dovoljen skozi glavna cerkvena vrata, so morala dekleta, ki so bile že tako predmet spotike in zasramovanja, priti v cerkev skozi stranska vrata zakristije (ARS, 1).

V zakonu deklarativne smrtni kazni so v drugi polovici 18. stoletja v praksi zamenjevale kazni v prisilni delavnici. Eden glavnih namenov omenjene institucije je bilo namreč kaznovanje oseb, ki so jim bili dokazani spolni delikti (Zedler, 1736, 340). Po zapisih Valentina Vodnika so jo Ljubljčanji pomenljivo imenovali "angelski grad" (Vrhovnik, 1935).

Vplivni pravniki, ki so bili povabljeni k formiranju novih predlogov h kazenskemu redu Jožefa II., so poudarjali, da morajo za "nesrečne deklice" najti primerno kazen, ki bo veljala več časa (Hoegel, 1905, 159). Posebej so se teoretiki zavzemali, da bi bile kazni za detomorilke izrečene brez vpletanja javnosti. Kompilacijska komisija, ki je svoje poročilo objavila leta 1785, je takim nazorom nasprotovala in menila, da morajo detomor, še posebej pa detomor otroka, ki ni bil krščen, kaznovati kot najhujšo obliko umora – zahrbtnen umor (Hoegel, 1905, 179). Kljub tako ostremu mnenju omenjene komisije novi kazenski zakon Jožefa II., izdan leta 1787, ni obravnaval detomora kot posebnega zločina. Sodniki so v primerih detomora sodili sklicujoč se na paragrafa, ki sta definirala umor in umor sorodnika. Po nekaterih pravnih definicijah so detomor tudi prej definirali kot posebno vrsto umora sorodnika. Po zakonu iz leta 1787, ki je razen v izjemnih primerih odpravil smrtno kazen, je detomorilko, ki so ji dokazali oteževalne okoliščine, čakalo 30 let zavora.

Kljub temu da se je zakon namerno izognil omembi termina detomor (Allgemeines, 1787), so ga še vedno uporabljali v sodnih protokolih. V sodni praksi se tudi zazdi, da so prej uspeli obsoditi dekle zaradi zapustitve otroka ali abortusa, ki sta v kazenskem redu ostala posebej opredeljena, kot pa zaradi detomora. Splav namreč ni postal tarča reform, čeprav so vodilni pravniki podvomili v zmožnost njegovega dokazovanja. Ob pomanjkanju prič so pravniki namreč podvomili v kvaliteto dokazov, posebej v učinkovitost abortivnih sredstev. Prav vodilni predstavniki stroke so namreč trdili, da ne morejo empirično dokazati, da katero izmed abortivnih sredstev res povzroča splav (Frank, 1789). Pravniki so si z medicino delili tudi mnenje o detomoru kot nadaljevanju neuspelega abortusa (Frank, 1789). Populistični teoretiki so označili splav kot kršenje "pravice države do naraščaja" (Möller, 2005) in ga pojmo-

vali kot oviro za rast prebivalstva, trditev pa sta zagovarjala tako Justi kot Sonnenfels (Leuchtenmüller-Bolognese, 1981). Zaradi omenjenih predstav in zaradi funkcije kazni kot specialne in tudi splošne prevencije je težko dokazljiv zločin ostajal v kazenskem zakoniku.

VPLIV ZAKONODAJE NA DRUŽBENO PERCEPCIJO IN KONSTRUKCIJO ZLOČINA

Retorika zakonodaje je vplivala na ustvarjanje podobe storilke v sodnih aktih. Končna podoba, ki so jo v obliki priznanja predstavili javnosti, ni bila nujno popolnoma uglašena s podobo v zakonodaji. Preiskovalni sodni proces je namreč mnogokrat šele s torturo ovrigel možnost notorično lažnih opravičil. Na podobo storilke v sodnih protokolih je vplival njen družbeni položaj, socialne vezi in ugled (Valentinitsch, 1989). Bolj pomemben kot naravni spol je bil njen kulturno družbeni konstrukt in prav ta je vplivala na podobo zločinke, poudarjata tudi A. Griesebner in M. Mommertz (Griesebner, 2000). Omenjene kvalitete so odločilno vplivale na kazen. Ker so protokoli produkt moškega in izobraženega sveta, prinašajo posebno konstrukcijo detomorilke kot ženske, ki pri porodu ni imela nobenih težav. Ne glede na spremembe v diskurzih, ki so se borili proti neracionalnim vzrokom detomorov, je prav socialni položaj mnogokrat določil kazen storilke v teh tipično, a do leta 1803 ne izključno ženskih zločinih.

Po retoriki kazenskih zakonov je že ženska, ki je skrivala nosečnost, s svojim dejanjem kazala na jasen namen usmrtnice otroka, njeno opravičilo o mrtvorojencu pa je veljalo za tipično "laž". Še posebej, če sta obstajali še dve okoliščini, ki sta lahko zapečatili njeno usodo: to, da se je o dekletu govorilo, da je že kdaj prej umorila otroka ali da je veljala za vlačugo. Prav ravnanja vaške skupnosti, ki so se izražala skozi neformalno socialno kontrolo, odražajo njihovo percepcijo in konstrukcijo zločina. Tudi ženske v majhnih podeželskih skupnostih so ob sumu, da je dekle prikrivalo nosečnost, najprej pomislile, da namerava osumljenka ubiti otroka. Nadzor vaške skupnosti je bil manj sumničav le, če je nosečnica že sama vzgajala svojega nezakonskega otroka. Priče, med njimi tudi sorodniki, so na sodišču vedno znova prisegale, da so potem, ko so opazile nosečnost, opozarjale domnevno noseče dekletu. Marsikdaj so ji v obraz povedale, da so nosečnost opazile in da se bojijo, da se bo otroku kaj zgodilo.

Ker so se dekleta zavedala, da so ženske bedele nad njihovimi dejanji in spremembami v obnašanju, so se z različnimi opravičili že med nosečnostjo hotele znebiti suma (Čeč, 2004). Tudi če je ženska rodila sama, da bi zmanjšala možnosti za otrokovo preživetje, in je ta ob porodu umrl, je bila osumljena detomora. Rojstvo je moralo potekati pod skrbnim nadzorstvom "izkušanih žensk". Ženske, ki so že rodile in ki so v skupnosti veljale za izkušene, so po določilih medicinskega patenta iz leta

1770 najprej v urbanih, potem pa še v ruralnih skupnostih počasi zamenjevale izšolane babice.

Kljub tako rigoroznemu odnosu do deklet, ki so skrivala nosečnost, je bila oblast in okolica bolj strpna do "nesreč", ki so se zgodile ženskam v času poporodnega okrevanja. Tudi kakšna od takšnih smrti bi lahko dobila pečat namerne, a je diskurzi niso razumeli kot tako. Tistih žensk, ki so svoje otroke zadušile v postelji, ko so spale, priročnik o medicinski "policiji" ni označil kot detomorilke, grajal je le njihove slabe navade in vraževerje. Ljubljanska sodna praksa je sledila temu prepričanju. Opozarjali so sicer, da je prepovedano, da bi matere spale v isti postelji s svojimi novorojenčki, dejanja pa v praksi niso kriminalizirali. Prepoved je ljudsko izročilo "posvojilo" po svoje. V slovenski Istri je Brumen našel pričevanja o verovanju v grozljive demone, ki so napadali dojenčke, če so spali v postelji skupaj s svojo materjo (Brumen, 2001).

PODOBA DETOMORA V DRUGIH DISKURZIH

Zakonodaja je vplivala na podobo detomorilke v drugih diskurzih. "*V sebi je zatrla vsak naravni materinski čut, ki so ga premogle še najbolj krute zveri,*" je v svojih pridigah (1691–1707) grozeče opisoval Janez Svetokriški (Svetokriški, 1969). Govornik je opozoril na moralno stisko "grešne ženske", ki ni našla miru, saj jo je na njen grozen zločin opozarjal srhljiv duh otroka (Svetokriški, 1969). Kljub temu je v baročni "historii", čisto podobni retoriki zakonodaje, detomorilko prikazal kot skesano žensko. Zato ji duhovnik ni odrekel odpustka. Drugače se je zgodba razpletla v ljudski pesmi o dekletu, ki je vrgla sinčka v Ljubljano, saj ji domači škof ni hotel podeliti odpustka in jo je napotil k papežu. Dekle se je odpravilo po odpustek v Rim. Čeprav je dobila odpustek, pa ni ušla smrti. Usmrtil jo je mladenič, ki se je dvignil iz Ljubljane.

Valvasorjevi opisi detomorov so bili del kolektivnega spomina, ki ga je povzemal v svojih opisih. Mogoče so se v njem ohranili ravno zato, ker so bili načini umora tako kruti. Tudi Valvasor je bil do omenjenih zločinov negativno nastrojen. Detomor vipavske prešuštnice je bralcu jemal sapo. Mati je namreč novorojenčka vrgla v razbeljeno peč, in ker se je otrok v ognju premikal in se prikotil do vhodne line, ga je mati z grebljicami znova potisnila v ogenj. Drugi detomor je opisal v Kubedu. Dekla, ki je zanosila s hlapcem, je postala rabelj svojega otroka in je zato prejela primerno kazen. Rodila je zgodaj zjutraj na polju in že kmalu nato jo je usmrtil rabelj (Valvazor, 1689).

Še sredi 18. stoletja je v nemškem prostoru razširjeni in tudi na Slovenskem poznani Universal Lexicon (1732–1754) Johanna Heinricha Zedlerja prikazal detomorilko kot žensko, ki je skrivala, da nosi "otroka pod svojim srcem". V definiciji je razložil tudi, da je rodila brez pomoči drugih in se opravičevala, da je rodila mrtvega otroka (Zedler, 1736).

Pod vplivom razsvetljenstva so se začeli vrstiti kritični glasovi teoretikov, ki so hoteli omiliti krute kazni za detomorilke. Ženske so bile prešibke, da bi storile marsikateri zločin, so bili prepričani sodobniki, a pri detomoru je bilo drugače. S poudarjanjem obeh glavnih motivov dejanja, najprej sramote zaradi izvenzakonske spolnosti in šele nato strahu pred socialno stisko in eksistenčno krizo, so pravniki vzeli detomor kot enega izmed precedenčnih primerov, na katerem so postavljali novo definicijo zločina in kazni zanj. Predvsem pa so hoteli spremeniti zakoreninjeno podobo detomora kot posebej gnusnega zločina, usmerjenega proti zakonom narave in proti božjemu redu. Preventivna funkcija kaznovanja in strah pred okrutnimi kaznimi sta se med juristi umikala specialni prevenciji, ki je bila usmerjena v resocializacijo hudodelca. Čeprav se nekateri avtorji tudi pod vplivom feministične teorije (Uhl, 2003) upirajo interpretiranju sprememb kot znaka humanizacije in dokazujejo vpliv novih podob o vlogah spolov v meščanski družbi, ki je ob koncu 18. stoletja pridobivala na pomenu, je treba fenomen razumeti pod vplivom vseh novih pogledov in tudi nazorov državne politike, ki so spreminjali diskurze 18. stoletja. Na spreminjanje odnosa do zločina so pripomogle zahteve populistične politike, ki je pojmovala populacijo kot bogastvo države. Nov interes države je bil, da sprejme vsakega državljana. Prav merkantilistične in populistične ideje so podpirale tudi nove medicinske ukrepe. S predlogi za urejanje javnega zdravstvenega varstva je bil najbolj prodoren Johann Peter Frank. Kot svetovalec Jožefa II. je bil prvi zdravnik, ki se je celostno lotil te medicinske problematike. V prvih dveh knjigah se je posvetil tudi nosečnosti in rojstvu. Njegove ideje so prevzemali številni avtorji v 19. stoletju, nekateri so prepisovali cele dele njegovih opažanj. Državni teoretiki in zdravniki, ki so se ukvarjali z vprašanji javnega zdravstva, so začeli ostro grajati kazni, ker niso preprečevale zločina.

Tudi dela intelektualcev so kot glavna vzroka detomorov poudarjala sramoto in revščino, ki je grozila materam nezakonskih otrok. Raziskovalec ne sme prezreti dejstva, da so dela odražala predstave plemiških in meščanskih elit, v katerih je nezakonski otrok najbolj prizadel kodeks časti. Odnos meščana do pri njem nastanjenih dekel in ukrepi ob nosečnosti njegove uslužbenke se namreč niso ravnali po teh predstavah. Za dekle z nezakonskim otrokom v meščanski in plemiški družbi namreč ni bilo prostora. Bolj kot v njihovem odnosu do uslužbencev je določeno spremembo v mentaliteti elit zaznati v sodnih protokolih v času, preden se je spremenila zakonodaja. Pregled v predrazsvetljenske sodne protokole, v katere so vnašali sodniki tudi lastne poglede na problem, pokaže, da v njih še ne najdemo podobe detomora kot dejanja, ki ga je storila mati zaradi preteče ekonomske stiske (Brauer, 1996, 104). V času, ko so se začeli razumniki spraševati o vzrokih detomora, se je v sodnih protokolih med vzroki za dejanja pojavila tudi ekonomska stiska storilke.

Medicinski traktati s konca 18. stoletja so nosečnici pripisovali psihično šibkost, saj so njeno razsodnost dodatno zameglili pritiski okolice. Kot zunanje vplive so v

diskurzih navajali tipične vzroke detomora: sramoto, sram, strah pred revščino in pred grozljivimi kaznimi, s katerimi so kaznovali nedovoljeno spolnost (Frank, 1789). V nasprotju z zdravniki se vplivni avstrijski državni teoretik Sonnenfels ni ukvarjal s psihično šibkostjo dekleta. Za detomor je navedel manj vzrokov, a so bili ti isti kot pri Franku.

Zato pa so podobo šibkega dekleta in nato matere ustvarili v nemški literaturi obdobja "Sturm und Drang". Detomorilke so postale motiv v delih najbolj znanih nemških piscev – Goetheja, Schillerja in drugih. Z Marjetico v Faustu je podoba šibkega dekleta – detomorilke – postala nesmrtna. Goethe je namreč kot pravnik sodeloval v kazenskih procesih proti detomorilkam, še posebej v odmevnemu procesu proti Susanni Margarethi Brandt, in dobro poznal zakonodajo (Habermas, 1999). Podoba detomorilke v leposlovju je vplivala tudi na poučno literaturo nemškega prostora. Tudi detomor v Beckerjevem delu, ki ga je v prevodu po izvorniku prevzel Pohlin, je zločin pojmoval kot dejanje šibkega dekleta: *"Ko je vidla otroka je ob pamet šla iz strahu pred spotom [...] V misli zmamelna pred peč za kruh zukrjeno ubogega červiča notri dala, da se je zadušil. Ko je srce k sebi prišlo, je kot zlobna po vasi tekala in ljudi skupaj klicala. [...] Zatrla je usmiljenje ljubeče matere in ena ubijalka sadu svojega telesa postala."* (Becker, 1789, 190).

Poseben odnos do detomorilk je imel merkantilist in popotnik Franz Hermann (Hermann, 1789). V tretji knjigi svojega potopisa je omenil srečanje z žensko, ki je v zaporu čakala na sojenje zaradi suma detomora. Čeprav popotnik v svojih popotnih spominih ni namenjal posebne pozornosti pravnim problemom, ki so se razplamteli v 18. stoletju, je bil omenjeni kazenski primer izjema. Bralcu je najprej razkril, da je dekletu grozila huda kazen, saj so ji dokazali vse potrebne okoliščine. Njegov opis dejanja je najbolj blizu konstrukciji detomorilke, kot se pokaže v modernem zgodovinopisju. Tisti podobi, ki jo je ljudski spomin ohranjal v ljudski pesmi, in tisti, ki jo je moderno kvantitativno raziskovanje označilo kot tipično. Njegova storilka je bila dekla, ki jo je ljubimec (Adonius) peljal na zabavo – na proščenje. Herman je tako kot ljudske pesmi izbral enega najbolj priljubljenih dogodkov nižjih slojev v zgodnjem novem veku, ki je bil v 18. stoletju deležen pozornosti in kritik državne politike. Proščanja so predstavljala eno od središč družabnega življenja v družbi starega režima. Prav zato so dobila oznako nemoralnosti.³ Oba "protagonista" zgodbe sta se zadržala na plesu, ki je bil eden od tistih dogodkov, ki so zapolnili prosti čas večinskega prebivalstva. Proti polnoči se je "nežen" par vračal v več ur hoda oddaljeno vas in zaradi utrujenosti za hip posedel pod smreko (Hermann, 1789, 79). Potopiscu v nadaljevanju zgodbe ni zmanjkalo poetičnosti: *"Noč, mir, mladost in ljubezen, vse je pripomoglo k temu, da je uboga, nedolžna dekllica, ki ni poznala amorjeve*

3 V ta kontekst spada tudi odluk Marije Terezije, v katerem so zahtevali praznovanje proščenj na nedeljo, da niso motila dela.

puščice izgubila dekliski venček"⁴ (Hermann, 1789, 79). Usodo nosečega dekleta je Hermann s pomenljivimi detajli pripeljal do vrhunca, ki ga je predstavljal njen skoraj brezizhoden položaj. Dekle je bilo že brez staršev in sorodnikov ter brez dediščine, ker so bili njeni starši preveč revni. S takšnimi podatki je pri bralcu ustvarjal podobo popolne katastrofe. Eksistenca mlade dekle in hlapca je bila namreč odvisna od privarčevanega denarja, ki ga je lahko posameznik uporabil v trenutku, ko je zaradi nepričakovanih dogodkov ostal brez službe. To se je zgodilo v času bolezni, nosečnosti ali spora z delodajalcem. Dedovanje je namreč omogočilo akumulacijo premoženja, ki je tudi nosečnico vsaj nekaj časa obvarovalo pred stisko, v kateri se je znašla. Noseče dekle je lahko pričakovalo, da jo bodo delodajalci odpustili. Če si je dekle ustvarilo slabo mrežo socialnih vezi, potem ni imela niti strehe nad glavo, kjer bi preživela čas po porodu. Takšno dekle ni moglo "oditi v Rim", kot pravi stara rečenica, ki so jo uporabili za nosečnice, ki so se z odhodom k sorodnikom izmaknile socialnemu nadzoru domače skupnosti. Podoba dekleta v Hermannovem potopisu je tako že povsem meščanska podoba krhke ženske, ki stoji pred zanjo prehudimi vprašanji, kar je pisec še posebej poudaril, ko je zapisal: "*Da ni imela dovolj moči, da bi prenašala revščino, ki jo je napovedovala prihodnost*" (Hermann, 1789, 81).

POLITIKA ABSOLUTISTIČNE DRŽAVE V LUČI POPULISTIČNE POLITIKE

Državni teoretiki so propagirali ustanovitev nove institucije – najdenišnice, saj so del krivde za takšen zločin pripisali tudi premajhni institucionalni skrbi za ženske z nezakonskimi otroki. Z ustanavljanjem porodnišnic in najdenišnic, kjer so lahko neporočene nosečnice diskretno rodile in pustile otroka v oskrbi, so menili, da bodo odpravili ključna vzroka detomorov. Takšen diskurz je namreč spremljal ustanovitev najdenišnice na Dunaju v letu 1784 (Pawlowsky, 1992) in preureditev iste institucije v okviru civilne bolnišnice v Trstu leta 1769. S poudarjanjem uspešnih primerov novih institucij so trdili, da so našli sredstvo, ki bi odpravilo kar dva zločina, detomor in namerno izpostavljanje otrok, ter z večanjem števila "podanikov" odločno prispevali k blaginji države. Odobravanje omenjenih institucij je bilo tudi del nekaterih potopisov, ki so si kljub cenzuri privoščili tudi ostro kritiko oblasti. Prav zaradi cenzure nepodpisani avtor, ki je opisoval porodnišnico na Dunaju, je posebej pohvalil prizadevanja Jožefa II., da je nezakonsko nosečim dekletom nudil institucijo, ki zagotavlja njihovo anonimnost. Verjel je namreč, da bi imela marsikatera od porodnic na vesti "krvavo dejanje" (Reisen, 1788, 164). Omenjene misli je zapisal le nekaj odstavkov za tem, ko je kritiziral javne prostitutke na Dunaju.

Drugačnega mnenja je bil na dvoru vplivni zdravnik J. Frank. Ugotavljal je, da najdenišnice niso rešile problema izpostavljenih in zapuščenih otrok. Menil je, da je

4 Venec rož je bil namreč simbol devištva.

za mnoge matere preveč sramotno, da bi otroka oddale v najdenišnico. Zato so raje iskale kraje, ki so bili stran od nadzora in "oči" skupnosti, in tam zapustile otroke. Po njegovem mnenju so bili ravno takšni odmaknjeni kraji zelo nevarni za otroke, saj je obstajala velika verjetnost, da jih ne bo nihče našel in niso imeli ravno veliko možnosti za preživetje (Frank, 1789, 146). Zato je predlagal, da bi najdenišnice urejali na takšnih krajih, kjer bi bila materam zagotovljena anonimnost.

Ljubljanska najdenišnica je bila skupaj s porodnišnico ustanovljena leta 1788 (Anžič, 2002, 61) in kljub temu, da ni bila umeščena s tako hvalečimi besedami kot v obeh mnogo večjih mestih, je služila istemu namenu. Tudi v praksi se je izkazalo, da so se dekleta, da bi se skrile pred sramoto, zatekle v porodnišnice v tuje mesto, kjer jih niso poznali. Reakcije mestnih oblasti na takšne prakse deklet so bile različne. Tržaški uradniki in tamkajšnja porodnišnica je ne glede na socialni izvor in okolje sprejemala kranjske nosečnice. Seveda ne zastoni, od kranjskih deželnih organov so namreč zahtevali povračilo stroškov, ki so jih imeli z njimi. Takšne zahteve jim je omogočila domicilna pravica. Na isti pravni institut so se sklicevale tudi ljubljanske oblasti, ko so iz mesta izgnale nosečnice, ki so prihajale s podeželja ali so v mestu ostale brez službe. Odnos ljubljanskih uradnikov do nosečnic je bil odvisen od njihovega položaja in njihove mreže odnosov v skupnosti. Če so dokazale, da so služile v Ljubljani, potem je obstajala možnost, da so jih v porodnišnico sprejeli, svojo oskrbo pa so odslužile kot dovilje. Kljub temu postelje v porodnišnici niso dobile vse deklet, ki so služile v mestu, in nobena od nosečnic, ki so prihajale s podeželja, če si niso mesta v porodnišnici plačale same (prim. ZAL, 3).

PODOBA DETOMORILKE V LJUDSKI PESMI

Po izvoru starejše pesmi o detomorilki so slikale podobo lažnih devic, ki so tako dobro skrile nosečnost, da so tudi po skrivnem porodu v skupnosti veljale in se tudi obnašale kot device. Vaške skupnosti niso odobravale nedovoljene spolnosti in zato je bila kazen, ki si jo je prislužila detomorilka, v njihovi percepciji zaslužena. Te pesmi opisujejo zgolj zločin, kazen zanj pa je zelo metafizična. Predstavljene so kot ženske, ki so si s poroko uspele zagotoviti dobro življenje. Prav primerna poroka je bil življenjski cilj, o katerem so sanjale mnoge deklet (Dürr, 1997). Na pragu tega so se soočile s prikaznijo (duhom otroka), ki je od njih zahtevala priznanje zločina in kesanje zaradi greha. Ker so se priznanju upirale, saj se niso hotele odreči novemu življenju, ki ga je simbolizirala poroka, so bile kaznovane z najhujšo kaznijo, ki je lahko doletela novoveškega človeka – z večno pogubo. Polastili so se je demoni (povodni mož) ali hudič, ki so simbolizirali pogubo. Ker se niso kesale svojega zločina, so bili tudi načini detomora najbolj okrutni: otroke so skušale za hrano svinjam, vrgle so jih v vodo in podobno (Kumer, 1963).

Ljudske pesmi, ki govorijo o zapuščenih novorojenčkih, so izrazito moralne in v službi oblasti. Te so namreč hotele odkriti zločine in z javnim kaznovanjem udejanjiti načela splošne prevencije. Oblasti so bile namreč prepričane, da so ostali mnogi "detomori" nekaznovani. Vsaka dovolj velika reka je namreč postala "grob" mnogim mrtvim novorojenčkom, katerih mater in morilk niso nikoli našli. Zato so pesmi opisovale značilnosti otročnice in tako učile, kako prepoznati žensko, ki je rodila na skrivaj. To se je seveda zgodilo le v primeru, ko okolica ni opazila njene nosečnosti ali poroda. Dekleta, ki so zapustila otroke, so bila bleda in čisto nič poskočna, kot so jih prej poznali fantje. Tak opis dekleta je popolnoma enak opisu dveh dokazov, ki sta bila zapisana v kazenskem redu in ki sta dovoljevala, da so osumljenko prijeli in zaprli ter proti njej sprožili preiskovalni postopek. Druga dva indica (velik trebuh nosečnice in nenadno zmanjšanje le-tega) v pesmih nista bila omenjena. Balade tako ne govorijo o vzrokih za dejanje, opisujejo le značilnosti, ki so spremljale storjeno dejanje.

Ob primerjavi besedil pesmi z besedili različnih kazenskih zakonov lahko ugotovimo, da pesmi o kaznovanju detomorilk in mater, ki so zapustile in zavrgle svoje otroke, niso mogle nastati v glavi potujočega (beraškega) pevca. Posebej izrazit primer je balada o detomorilki. Naključni gledalec usmrtitve bi v verze pesmi težko vpletel vprašanja, ki so bila v kazenskih zakonikih predpisana za preiskovalni (inkvizicijski) proces proti detomorilkam in jih istočasno še razvrstil tako, kot je zahteval sodni postopek. V protokolu preiskovalnega postopka, nastalega po koncu procesa, so si vprašanja sledila v določenemu vrstnem redu. Bralcu (pravniku, revizorju) sodnega protokola so morala zbujati občutek, da so postajala vedno bolj ostra, saj so takšen način izpraševanja zahtevala procesna pravila. Vprašanju o krstu otroka je pomensko sledilo naslednje: "Ali te je to tvoj Jur naučil al' si si sama zmisnila?" (Kumer, 1992, 404), vprašanje torej, ki je od preiskovanke hotelo izvedeti, ali ji je človek, ki je mu je razkrila nosečnost, svetoval umor. Prepletanje besedila pesmi s tipičnimi zapisi v sodnih protokolih je najti predvsem v najstarejši različici pesmi o detomorilki, ki jih je Zmaga Kumer zbrala v članku v Zborniku občine Slovenska Bistrica (Kumer, 1992). Omenjena inačica pesmi je nastala v Ljubljani. Pesem govori o Urški, ki je bila kot večina detomorilk dekla, kar se da iz pesmi ugotoviti zgolj posredno. Mati, ki jo je obiskala, namreč ni vedela za njeno dejanje. Tega pa ni vedela samo zato, ker je bila Urška kot dekla vključena v drugo hišno skupnost. Motiv prelepega in rosno mladega dekleta je spremljala nesrečna ljubezen z najbolj pogostim ljubimcem, hlapcem Jurijem. V času, ko je bil tak način življenja nekaj povsem vsakdanjega, seveda ni pričakovati, da bo vse okoliščine natančno predstavila tudi pesem. Pevcu in poslušalcu je bilo namreč jasno, zakaj mati ni vedela za zločin. Kar je bilo nekoč del kulture, mora moderni raziskovalec z metodološkimi orodji šele odkriti. Ljubljansko različico pesmi je spremljalo tudi ljudsko izročilo, ki ga je v Ljubljanskem zvonu leta 1895 objavil Fran Podkrajšek – Harambaša (Ljubljanski zvon, 1895). V ljudskem spominu se je ohranilo, da je bila Urška stara 17 let in je

bila najlepše dekle pod šentpetskim zvonom v Ljubljani. Njen Jurij je bil lep mladenič, ki je služil za hlapca. V zgodbi o lepi Urški – detomorilki – je ljudsko izročilo skozi 19. stoletje ohranilo mnogo podob, ki so jih konec 18. stoletja ustvarile elite. Otroka naj bi namreč umorila, ker se je zbala strogih kazni in javne sramote zaradi nezakonskega otroka. V izročilu o istem dekletu se je ohranil tudi spomin na sramotilne kazni. Dekle, ki je "padlo",⁵ je moralo pred cerkvijo delati "očitno" pokoro. V nedeljo, ob velikem opraviilu (maši), je stala taka grešnica pred vrati šentpetske cerkve, v naročju je morala držati dojenčka, v desnici gorečo svečo. Njeno sramoto je simboliziral slamnat venec in slamnate kite, saj so jo ostrigli.⁶ Sramotilno kaznen zaradi nedovoljene spolnosti je vedno spremljal tudi slamnati venec. Ljudje, ki so prihajali v cerkev, so jo psovali in opljuvali. Smeli so jo udariti tudi s palico, ki ji je ležala ob nogah. V ljudskem izročilu se je ohranilo še mnogo informacij o njeni usmrtitvi in pomenu le-te. Vedeli so, da rabelj ni uspel ubiti Urške s prvim zamahom in da se je ljudstvu dekle smililo in je prosilo za njeno življenje. Dodal je še spomin, da jo je na morišče na Friškovc⁷ spremljal avguštinec pater Anzelin, ki jo je tudi pripravljaj na smrt. Temu naj bi se Urška prikazala po smrti in se mu zahvalila. Videl naj bi jo, kako je šla skozi ogenj – skozi vice – potem pa se je povzpela naravnost v nebesa. Spokorila se je že na tem svetu; skozi vice pa je šla zato, ker je nevoljno stresla ramo, ko jo je nerodni krvnik v prvič vsekal v ramo.

V nasprotju s pesmimi o detomoru so moralisti v pesmih, ki so opisovale zapustitev otroka, grajali dogodke, kjer so se navezovali stiki med mladimi. Pesmi so opozarjale na sporno družabnost na javnih prostorih, na katerih so se družili ljudje. Grajjajoče besede so moralisti usmerili proti sejmom:

*"Kam pa ti tečeš, Uršika,
po tim zelenim gojzdku.
Zdaj pa midva brž tje pojva,
tamkaj, kjer fantje rajajo!"* (Glonar, 1939, 118),
plesu:

"Urška, te kaj greva, ker si s fanti rajala?" (Glonar, 1939, 124)
in gostilnam:
*"Kje si hodila, Jerica ti,
da te tak dolgo v štarijco ni."* (Glonar, 1939, 119).

5 Imelo spolne odnose.

6 Pred obglavljanjem so namreč vsakega obsojenca ostrigli.

7 Friškovc: Morišče za ženske, locus suplicii (Pohlin, 1781). "Na morišču je strašilo. Baje je tam vsako noč od najstare do ene klatil velik črn pes z ogromnimi ognjenimi očmi. Drugi so govorili o velikih belih ženi, ki podi mimoidoče. In istinito! Posavci so se bali teh namišljenih strahov in pošasti in za nobeno ceno ne bi bil kateri do najstare ostal v krčmi; raje je ponočeval tam, nego se ponoči vračal čez Friškovc domov, češ lahko me tam strah snel. Sploh pa so se ljudje, osobito po noči ogibali Friškovca" (Ljubljanski zvon, 1895).

Grajali so tudi pretirano pitje alkohola, ki je bil pogosto sredstvo, ki je olajšalo navezovanje stikov in podrlo vse moralne pregrade. Da bi bili prepričljivi, so našli najbolj grozne posledice takšnega navezovanja stikov med spoloma: zapuščene in umorjene novorojenčke, ki so brez pravilne oskrbe umrli zaradi lakote in mraza v zelo kratkem času. Med motivi teh in tudi drugih balad se ne pojavlja splav kot tretje prepovedano ravnanje ob nezaželeni nosečnosti.

Vprašanje o tem, ali je pesem nastala kot odmev na določeno usmrtitev ali pa je to spremljala, postane ob takšnih značilnostih pesmi manj pomembno. Dekleta so se namreč morala zavedati, kaj jih čaka, ko bodo zaradi svoje šibkosti sledila nagonom, kot je njihovo naravo opisovala medicinska stroka v 18. stoletju.

Medtem ko je starejša pesem *Nevesta detomorilka* grajala okruten in nečloveški način, s katerim si je dekle ohranilo sloves device, je bila pesem o detomorilki do Urške prizanesljiva in jo je hotela rešiti smrti. Čisto na koncu je njena usoda zrcalila končni namen smrtnih kazni: kesanje hudodelke in njeno zveličanje. Oba tipa slovenske ljudske pesmi s strašno podobo detomorilke kot tudi mlajša balada sta se ohranili še v 20. stoletju.

Posebnost v pesmih o detomorilkah je motiv ljubosumne gospodarice. Podoba ljubosumne gospodarice – detomorilke je motiv, ki je diametralno nasproten dejanju maščevalne dekle v nekaterih patentih. V slednjih se je med detomore prišteval tudi umor dojenčka, ki ga je storila dekla, da bi se zaradi spora maščevala svoji gospodarici. V tem elementu je opazen vpliv ljudske kulture, ki je obrnila odnose, ki jih je narekovala norma, ki so jo postavile elite.

V slovenskih pesmih je najti tudi številne zgodovinske pravne motive, ki so spremljali javne usmrtitve, med drugim lahko bralec prebere, kako "frajman že po mest špancira ino prosi almoštvo" (Kumer, 1992, 405). Različice iste variante pesmi o detomorilki glede na čas zapisa odražajo spremembe v kazenskem pravu. Detomorilko v mlajših pesmih ne usmrtijo, ampak zaprejo v ječo.

Tudi edino možnost za rešitev, ki jo je obsojenki ponujal krvnik in v mlajših različicah fant, je odsev zelo starih pravnih praks, ki so nastale pred velikimi kodifikacijami kazenskega prava v zgodnjem novem veku. Slednje so se nanje odzvale in tako je že CCC jasno zapisala, da obsojenca ne reši smrti prošnja neporočenega človeka za poroko. Pomilostitev oziroma omilitev kazni je namreč v vseh novoveških kazenskih redih postala privilegij zakonodajalca.

Pesmi o detomorilkah so vseevropski fenomen. V njih avtorji pogosto iščejo elemente ljudskih predstav, povezanih s kaznovanjem. Richard Evans (Evans, 1996) loči dva tipa ljudskih pesmi, ki pa ju ne moremo neposredno povezati s slovenskimi primeri. V prvem tipu gre namreč za priredbe pesmi, ki so bile namenjene splošni prevenciji zločinov in so se delile na posebnih letakih na dan usmrtitve. Po Evansovem mnenju naj bi bile takšne pesmi aktualne zelo kratek čas. V slovenskem prostoru nimamo virov, ki bi dokazovali, da bi takšne tiske tiskali že v 18. stoletju, ko so

pod rabljevim mečem umrle zadnje ženske, obtožene detomora. Pesmi s tiskov, ki so spremljali usmrtitev, so namreč ljudski pevci, zato da bi ostale aktualne, priredili predstavam ljudi. Drugi tip ljudskih pesmi o detomorilki je odražal zelo stare ljudske pravne tradicije in je ponavadi grajal kazenski sistem. Tipični motiv tega tipa ljudske pesmi je bila usmrtitev nedolžnega dekleta, (ponavadi) služkinje, za umor, ki ga je storila njena gospodarica. "Usmrtitve gledalcem niso predstavljale zgolj demonstracijo državne oblasti in (ali) bile samo odraz božje pravičnosti, ki ga je simboliziral ritual greha in odrešenja" (Evans, 1996, 237). Zaradi cenzure pesmi prvega tipa niso prepevali v prvi osebi, prav tako pa so se izognili opisovanju usmrtitve.

DVE PODOBI DETOMORILKE MED LETOMA 1787 IN 1803

Tudi podoba detomorilke v sodni praksi se je hitro prilagajala spremembam v oblastnih in pravnih diskurzih. Kljub temu je elita glavnega mesta dežele odločno razlikovala med dvema vrstama detomorilk, ki sta pripadali različnim socialnim skupinam v mestu. Ni bilo vseeno, ali je pred magistratnimi svetniki stala mestna dekla ali pritepenka, pa čeprav so tudi prvo hitro obtožili nenadzorovane in nedovoljene spolnosti. Najbolj stigmatizirana pa so bila dekleta, ki so bila stalne in nepogrešljive spremljevalke v mestu nastanjenih vojakov. Te so takoj proglasili za vlačuge. Zmerljivka ni razlikovala med tistimi ženskami, ki bile prostitutke in so prodajale svoje telo, in tistimi dekleti, ki so bile neporočene in so jih zgolj zalotili v moški družbi. Če se je odnos do detomora v razsvetljenstvu spremenil, pa se ni spremenil odnos do prostitutk. Če je takšno dekle storilo detomor, je bilo dejanje kljub novi racionalnosti opisano v "stari" maniri. Med neporočenimi dekleti je bilo veliko deklet, ki so si ljubimce našla med vojaki, te pa je še najbolj vplivni pisec medicinskih priročnikov Frank označil kot stan, ki je bil vsaj delno zapisan celibatu (Frank, 1789). Čeprav je že dekret iz leta 1766 spodbujal ženitev vojakov z ženskami iz vrst podložnikov in se posebej skliceval na novo populacijsko politiko (Valenčič, 1968), tudi ob koncu stoletja poročanje vojakov ni bilo svobodno. Če je dekle zanosilo z vojakom, to še zdaleč ni pomenilo, da bo slednji dobil dovoljenje za poroko. Tudi zapeljivec detomorilke v Beckerjevem delu je bil vojak (Becker, 1789). Le redki vojaki, in to le tisti z najvišjim činom, so se smeli poročiti. Seveda le, če so bili sposobni vzdrževati svojo ženo. Večina vojakov se je lahko poročila šele takrat, ko so bili za vojaško službo nesposobni.

Čeprav se je pod vplivom Eliasove teorije civiliziranja družbe uveljavilo mnenje o zapiranju vojakov v vojašnice, ki je bilo značilno za začetek 18. stoletja, so nove raziskave življenja v vojašnicah dokazale, da so bili kontakti med vojaki in civilnim prebivalstvom pogosti. Takšne ugotovitve postavljajo pod vprašaj staro podobo zaprtih in samozadostnih vojaških garnizonov. Italijanska zgodovinarica Loriga ugotavlja, da so bili vojaški garnizoni *"slabo zavarovani in sredi mestnega življenja"*.

Pogosto so garnizone obiskovale ženske, otroci, potepuhi in prostitutke, pisana množica, ki je uničila moški in profesionalni karakter institucije" (Loriga, 1992, 78). Če so dekleta zanosila z vojaki, so še bolj padla v oči tistih, ki so skrbeli za neformalni nadzor v mestu. Ti so jih prijavili policiji. Mestne oblasti so jih, ne glede na to, kako visoko so bile noseče (Reiter, 1992), izgnale v rojstni kraj (ZAL, 3). Imele so opravčilo, da naj bi zanje poskrbela domača gosposka.

Domicilno pravico, ki je pomenila tudi, da je morala vsaka gosposka poskrbeti za svoje reveže, je uzakonil že cesarski policijski red iz leta 1530. Tako je bil izgon z območja določene jurisdikcije najpogostejši pravni ukrep, a je bil hkrati tudi eden najbolj neuspešnih. Izgnanke so se v okolico mesta pogosto vračale.

Detomor vojaške priležnice so pisci iz vrst meščanske elite opisali kot najbolj gnusno dejanje v Laibacher Zeitungu še leta 1787 in ob opisu ni nihče podvomil, da mati ni imela zlobnega namena in da jo je k dejanju prej kot zloba napeljala ženska šibkost. K dodatni nenaravnosti je pripomoglo še dejstvo, da je "morila" dvakrat. Nesrečnica je namreč rodila dvojčka (Laibacher Zeitung, 1787). Umoriti dva otroka je v dobesednem branju zakonov, ki so veljali do tega leta, pomenilo oteževalno okoliščino. Novorojenčka sta umrla v – za urbana naselja najbolj tipičnem "kraju zločina" – stranišču (prim. Soman, 1997).

Z nemoralno spolno podobo vojaka kot zapeljivca in žensk kot vlačug je bil povezan še en grozljiv atribut – podoba kužnega človeka, ki sta ga razvila tako Becker (Becker, 1789) in Frank (Frank, 1789). Nedovoljeno spolnost so namreč pogosto povezovali s sifilisom. Bolezen je bila nalezljiva in z medicinskim znanjem dobe tudi težko ozdravljiva. Ker se je prenašala iz matere na otroka, je v 18. stoletju postala družbeni problem.

Če detomorilka ni bila prostitutka, potem je v meščanskem uradniškem svetu nastopala kot žrtev. Leta 1795 se je zaradi zločina, ki je bil storjen na podoben način kot v prvem primeru, pred magistratnimi svetniki v Ljubljani znašla dekla Mica Senic. Tudi to dekle je vrglo v stranišče svojega otroka in obdukcija je pokazala, da se je zadušil s človeškimi iztrebki. Čeprav so dekle z neprimernim vedenjem hitro veljale za nemoralne in so bila njihova ravnanja pod budnim očesom neformalne kontrole skupnosti, je bil odnos oblasti do zločina te dekle precej drugačen kot odnos zapisovalca novice v časopisu. Njegov odnos je bil drugačen, četudi je ta socialna in poklicna skupina spadala med tiste, katere posamezniki so se gibali v območju med dovoljenimi in nedovoljenimi spolnimi praksami. Za potrditev skeptičnega odnosa do majavih moralnih praks, povezanih s spolnostjo hlapcev in dekel zadostuje branje verzov mnogih moralno religioznih pesmi ali bežen pogled v akte, ki jih je proizvedla mestna policija. K drugačnemu pristopu do zločina je pripomogel tudi leta 1787 izdani kazenski zakonik, ki ni neposredno definiral detomora. Vsak primer je namreč zahteval arbitrarno obdelavo in kazni niso sledile nekemu splošnemu pravilu, ki bi ga zamejila praksa. V

poročilu o dejanju Mice Senice na revizijsko sodišče⁸ so celo zapisali, da se je od uveljavitve novega kazenskega zakona večkrat zgodilo, da so dekleta namenoma vrgla novorojenčke v stranišče, ker so vedela, da se bodo v postopku ugotavljanja okoliščin izognila najhujši kazni. Vsako sodišče je sodilo po svoje in tudi apelacijsko sodišče se je v reviziji sojenj opiralo na obsodbe nižjih sodišč in jih mnogokrat ni predalo niti v roke kriminalnih sodnikov. Prav tako pa revizijsko sodišče primerov ni obravnavalo po enakem vzorcu; v vsakem primeru so le malce korigirali kazen, ki so jo predlagala različna sodišča (Hammer, 1996). Ker se je zločin ponavljal, je bil že absurd, da niso mogli obsoditi nobene storilke, so bili prepričani pravniki na ljubljanskem magistratu. Če ne bi tega dejstva sprejemali z nejevoljo in prepričanostjo v preventivno funkcijo obsodbe, tega zagotovo ne bi omenili v sodbi.

Našli so več pravniških argumentov. Enega so sicer povezali z namerno zapustitvijo otroka, dejanjem, ki je prav tako spadalo med zločine, ki jim je tudi novi kazenski zakon namenil samostojni paragraf. A slednji oteževalni indic je po mnenju pisca sodbe odločilno omililo dejstvo, da je dekle storilo dejanje zato, da bi prekrilo sramoto. Motile naj bi jo namreč govornice in opominjanja, ki jih je v hiši neprestano netila natakariča. Oba vzroka sta bila v vseh diskurzih glavna povoda zločina. Čeprav sta bila argumenta, ki sta pred letom 1787 zapečatila proces in potrdila sum detomora, sta v tem sodnem primeru postala indic, ki je dosegel prav nasproten učinek – omilil je oteževalne okoliščine. Kljub vsem argumentom proti njej je namreč niso obtožili zločina. V predlogu obsodbe (t.i. referatu) se je mestni pravnik skliceval na 90. člen kazenskega zakonika, ki je določal, da umor ni zločin, če naj bi bil umorjeni že prej mrtev ali se je zdel mrtev. Ker je rodila ponoči in ker se otrok ni premikal, je bila prepričana, da je mrtev. Sodniki so se nato zatekli k analogiji in jo obsodili za prekršek nenamernega izpostavljanja otroka.

Mestne oblasti so bile zadovoljne, da so po nekaj nekaznovanih detomorih uspele kaznovati dekle, čeprav so ji lahko naložile kazen le za prekršek. Prestopnico so prisedniki z večino glasov obsodili na šest mesecev zapora v prisilni delavnici. Komaj so pretekli trije, je policijska direkcija uradno predala Micino prošnjo. Kot komentar k prošnji so nadzorniki nad represivnimi organi in kazenskimi zadevami zapisali, da gre za tisto Mico, ki je bila kaznovana za hudodelstvo "suma detomora". Mesto je njeni želji po spregledu dela kazni ugodilo. Svojo odločitev so utemeljili z željo prosilke, da bi si znova poiskala službo. Ker so dosegli cilj, torej kaznovanje delikta, so ji spregledali kar polovico naložene kazni. Za pravi odnos oblasti do detomorilk je torej treba spremljati celoten proces od denunciacije osebe do konca njene kazni. Obsodba namreč še ni pomenila, da je bila kazen dokončna in usoda zločinca zapečaten. Storičca ali storilke so tudi po obsodbi reševale socialne vezi, saj so vplivna poznanstva velikokrat spremenila potek dogodkov.

8 Apelacijsko in revizijsko sodišče v Celovcu je potrdilo oziroma revidiralo kazen.

DEJANJE ŠIBKE MATERE? – PODOBA DETOMORILKE V 19. STOLETJU

Po kratkem umiku detomora kot posebnega zločina iz kazenskih redov se je ta zločin vrnil že v kazenski red, ki je bil objavljen leta 1803. V nasprotju s prejšnjimi kazenskimi redi je detomor, ki je bil definiran v samostojnem paragrafu, postal olajševalna okoliščina, ki je žensko rešila vislic.⁹ Za vsak umor, za katerega so sodniki v sodnem postopku dokazali preračunljivost storilca, je namreč zakon grozil s smrtjo. V 122. členu definiran detomor je storilkam določil več stopenj zapornih kazni glede na okoliščine dejanja (Gesetzbuch, 1803). Kot detomor je bil definiran samo umor otroka, ki se je zgodil med porodom ali neposredno po njem,¹⁰ ker je bil posledica materine psihične in fizične šibkosti ob porodu. Slednja definicija, ki je sodnikom omogočila dodaten manevrski prostor, je v pravniškem priročniku razlagal Sebastian Jenull (Jenull, 1815). Po 122. členu so namreč v sodni praksi na nižje kazni obsodili tudi osumljenke, ki so zagrešile umor več dni starega otroka. Omenjeni člen je razlikoval tudi med poročenimi in samskimi storilkami in obema že v CCTh ločenima vrstama detomora: umor z uporabo nasilja ali zaradi odrekanja pomoči otroku. Bolje so jo "odnesle" nezakonske matere, najvišjo kazen pa so naložili poročenim detomorilkam. Tu je bil avstrijski kazenski zakon enak mnenju filozofa Immanuela Kanta, ki je trdil, da nasilna smrt nezakonskega otroka ni umor.

Opisi umorov novorojenčkov pri avtorjih iz 19. stoletja so ostali enako "barbarski", v ospredje pa je v vseh diskurzih stopila nesrečna žrtev, ki je postala vredna sočutja. Karsten Uhl je ugotovila, da je na podobo zločinke vplivala podoba ženske, ki jo je ustvarila meščanska družba. Ženska v stiski ni bila sposobna trezno razmišljati, saj so se je polastila čustva, ki so zatrla njene naravne čute in moralno presojo. Stiska in breme ubijata moralo, je leta 1846 branil storilke zdravnik in porodničar Melzer (Melzer, 1846). Slednji je opozarjal tudi, da detomorilke zaradi posebnega občutka časti ne spadajo v družbo drugih zločincev. Zato je predlagal, da bi detomorilke v zaporih ločili od drugih zločincev in jih nastanili v posebne oddelke (Melzer, 1846). Njegov stanovski kolega Fran Viljem Lipič, ki je ravno tako služboval v Ljubljani, pa je v tridesetih letih 19. stoletja v svojem delu trdil, da je najdenišnica podpihovala nemoralno (Lipič, 2003) in večala število nezakonskih otrok, ki jih je pribeležila uradna statistika. Z žalostjo je ugotavljal, da je takšna statistika popačila splošno нравstveno podobo mesta. Menil je, da je Ljubljana moralno naravnost odlična. Kako nazadnjaška je bila takšna trditev v krogih izobražencev, priča kar petdeset let starejša kritika zdravnika Franka (Frank, 1789). Njegova graja je bila namenjena skupnostim, ker niso hotele prijavljati nezakonskih otrok samo zato, da ne bi veljale za nemoralne.

9 Smrt na vislicah je v kazenskem redu iz leta 1803 postala edina oblika smrtne kazni (Studen, 2004).

10 Takšno definicijo detomora vsebujejo tudi moderni kazenski zakoni.

Ko je bilo treba pridati zločinom nekaj nenaravnosti in ustvariti patološko podobo zlobne matere, se zadnji analizirani pisec, zdravnik Alojz Valenta, ne razlikuje od vplivnega pravnika Carpzovega iz 16. stoletja, ki so ga poznali, uporabljali in se nanj sklicevali tudi kranjski sodniki in pravniki v 18. stoletju. Razlika je bila le v predmetu njenega interesa: če je prvega zanimalo dejanje, je bil predmet preučevanja drugega storilka. Če je po nastanku mnogo starejše delo opisovalo nagnusno smrt otroka, ki so ga raztrgale svinje, je mlajši v svoji študiji omenil dejanje matere, ki je otroka skuhala, meso vrgla živalim, kosti novorojenčka pa so končale v Savi. Isti moderni avtor je svojo podobo zločinke gradil na podlagi obsojenih zločink, ki pa so predstavljale le podobe tistih, katerih otroci so bili najdeni mrtvi (Valenta, 1860). Iz zmanjšane prištevnosti porodnic ob porodu se je v kriminologiji in medicini 19. stoletja razvila podoba nerazsodne matere. Kot takšna ni bila sposobna moriti iz zlobe in je v nasprotju z drugimi morilci ni vodilo maščevanje ali zlobnost. Poleg te podobe se je razvila tudi patološka podoba neizobražene detomorilke. Izšolani zdravnik je zadnjo podobo gradil skladno s predstavami 19. stoletja, da zločini naraščajo z zmanjševanjem izobraženosti, ki je pogoj za oliko. Svojo trditev je potrdil tudi s statističnimi podatki in med drugim dokazal, da se je največ detomorov zgodilo v goratih območjih na Gorenjskem.

Zaradi selekcije zajetih podatkov je bolj dvomljiva druga zdravnikova teza. Zdravnik je ugotavljal, da je bila telesna konstrukcija porodnic naravnost odlična. To je pripisoval veliki razburjenosti, spremljevalki neželenih porodov, ki je še konec 18. stoletja veljala za otroku nevarno. Po njegovem mnenju naj bi razburjenost omogočila lahke porode in redke poporodne zaplete. Nobena porodnica ni izkravela ali imela problemov z izločanjem posteljice. Le izjemoma so porodnice dobile poporodno vročico (Valenta, 1860). Vzrok takšnega "zdravja" detomorilk, ki so ga pisci poudarjali že v 18. stoletju, je bil drugje. Valenta se namreč ni spraševal o tem, koliko je analizirani vzorec reprezentativen. Dokumenti deželnega sodišča, na katerih je gradil svojo raziskavo, niso zajeli primerov bolnih detomorilk, saj proti njim ponavadi niso začeli sodnega postopka. Poročila o teh umorjenih otrocih so namreč shranili v drugem arhivu (ARS, 2). Primeri teh bolnih detomorilk so ostali mnogim raziskovalcem podobno prikriti, kot so se porod trudile skriti nezakonske matere.

Podobo ženske zločinke, ki je temeljila zgolj na odmevnih sodnih primerih, so podpirali tudi antropologi 19. stoletja in še leta 1890 je bralec v priročniku o ženskem zdravju lahko prebral, da ženske po svoji šibki naravi niso zločinke, kljub temu pa so nagnjene k detomorom in zločinom iz strasti (Uhl, 2003).

VIOLENT CHILD MURDERESSES OR INSANE VICTIMS?:
THE CONCEPTION OF INFANTICIDE DURING THE 18TH
AND THE BEGINNING OF THE 19TH CENTURY*Dragica ČEČ*

University of Primorska, Science and Research Centre of Koper,

SI-6000, Koper, Garibaldijeva 1

e-mail: dragica.cec@zrs.upr.si

SUMMARY

The article deals with the changing conception of infanticide and the child murderer in normative, medical, fiction, educational, and travel texts, in folk tradition, and court protocols in Carniola in the 18th century. Until the second half of the 18th century, the conception of infanticide in other types of discourse, folk tradition, and practice was influenced by its conception in the legislation of the Habsburg Monarchy, presented in the introductory section of the article. Therefore, the understanding of different discourses bears essential value for an analysis of individual destinies that have become a subject of historical interest. The normative sources before the introduction of Constitutio criminalis Theresiana (valid since 1770) reveal the intertwining of the normative discourse with discourses of religious moralists, which have also been analyzed. In the second half of the 18th century critical voices began to emerge, questioning the functionality of the existing punishments as well as the physical and psychic conditions of the murderer. In the 18th century the motif of infanticide was used by poets and writers, and touched upon by travelers; in addition, through populist politics it entered medical treatises on public medical care. In the second half of the 18th century the attitude of writers and the way their women were presented were no longer influenced by the legislation. The authors started creating the conception of an insane victim, while in normative documents the act of infanticide was narrowed to the act of child-murder committed by the mother immediately after childbirth. This definition of the crime persisted and can also be found in modern penal acts. Bourgeois discourses created the image of a weak woman, a characterization which endured throughout the entire 19th century. In this period, a number of child murderesses were undereducated offenders, their crimes supposed to have been caused by their lack of culture. Although the attitude toward child murderesses changed, the acts of particularly immoral women were described contumeliously as in previous centuries. The main causes for infanticide through the examined period were shame and fear of existential crisis. A solution to these causes provided by the absolutist state was institutional in nature – the establishment of foundling homes and maternity hospitals. The author of the article points out, however, that in a small region like Carniola these institutions were only founded as a solution to the problem

of infanticide among higher social classes or their employees, and not among town and countryside poor classes, among which most cases of infanticide occurred.

Key words: legislation, infanticide, conceptions of the female offender, itineraries, sermons, legal documents, folk tradition

VIRI IN LITERATURA

- Aller (1660):** Aller des h. Reichs gehaltene Reichstäge, Abschiede, u. Satzungen sambt andere k. k. Constitutionen: als Gülden Bull (Lateinisch u. Teutsch) sodann die Religion u. Landfrieden, Policey – Münz – Cammergericht u. s. w. betreffende Ordnungen zu Schrifften, wie die vom Jahr 1356 bis 1654 auffgerichtet u. ermawert worden, neben denn zu Münster u. Ossnabrück getroffenen Friedensschluss. Nunmehr aus den Originalien vor neuem collationirt- mit- noch nie in Truck ausgelassenen Reichs. Abschieden wie auch Kaisers Caroli V. peinlicher Halsgerichtordnung vermehrt. Mit Summarien, Marginalien – General – Special Registern geziert. Mainz, Nicol. Heyll. – Verlag von Joh. Sib. Heyll.
- Allgemeines (1787):** Allgemeines Gesetz über Verbrechen und derselben Bestrafung. Wien.
- ARS, 1** – Arhiv Republike Slovenije (ARS) 14, Gubernij v Ljubljani, Reg. 1, šk. 2, 9. 11. 1784.
- ARS, 2** – ARS 14, Gubernij v Ljubljani, Reg. 3, 9/1922–1923.
- Becker, R. Z. (1789):** Kmetam sa potrebo inu pomozh ali Uka polne vesele, inu shalostne pergodbe te vasy Mildhajm: sa mlade, inu stare ludy. Utisnenu na Duneju: per Christianu Grosserju. V: Theinfaltstrasse, št. 76.
- Blumblacher, C. (1751):** Commentarius In Kaiser Karl des Fünften/ und des H. Röm. Reichs Peinliche Halsgerichts=Ordnung/Worinnnen umständlich/gründlich und klar ausgefüret und erkäret wird/Wie man Den ganzen Peinlichen Prozeß [...] bis zu Ende ordentlich führen/als auch nach Abführung Schließung desselben/allerhand Unthaten gebührlich strafen solle.
- CCC (1532):** Radbruch, G. (ur.): Constitutio criminalis Carolina. Die peinliche Gerichtsordnung Kaiser Karls V. von 1532.
- CCTh (1769):** Constitutio criminalis Theresiana oder der Römisch=Kaiserl zu Hungarn und Böheim etc. Königl. Apost. Majestät Maria Theresiä erzherzogin zu Oesterreich etc. Peinliche Gerichtsordnung. Wien.
- Ferdinanda (1657):** Der Römischen Kayseren/auch zu Hungarn und Böhaim/etc. Königlichen Majestät Ferdinandi Des Dritten/etc. Erzherzogens zu Oesterreich: Unses allergnädigsten Herrn. Neue peinliche Landgerichts=Ordnung in Oesterreich unter der Enns. Erster und Anderter Tail. Wien.
- Laibacher Zeitung (1787):** Laibacher Zeitung, 16. 11. 1787.
- Lipič, F. V. (2003):** Topografija c.-kr. deželnega mesta Ljubljana z vidika naravo-

- slovja in medicine, zdravstvene ureditve in biostatike. Ljubljana, SAZU – Inštitut za zgodovino medicine pri medicinski fakulteti.
- Ljubljanski zvon (1895):** Kapelica na Friškovcu, 516–517.
- Pohlin, M. (1781):** Tu malu besedishe treh jesikov. Das ist: das kleine Wörterbuch in dreyen Sprachen. Quod est: parvum dictionarium trilingue. Laibach, Johann Friedrich Eger.
- Svetokriški, J. (1969):** Pridige. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Valenta, A. (1860):** Zur Statistik des Kindesmordes in Krain.
- Valvasor, J. W. (1973):** Die Ehre des Hertzogthums Crain. München – Ljubljana, R. Trofenik – Mladinska knjiga.
- ZAL, 1** – Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL), LJ-488, Cod. XIII, b, p. 72, 18. 12. 1712.
- ZAL, 2** – ZAL, LJ-489, šk. 68, p. 251–283.
- ZAL, 3** – ZAL, LJ-489, šk. 111.
- Ammerer, G. (1996):** Kindsmord und Gerichtsmedizin in Österreich zur Zeit der Aufklärung. V: Mitteilungen der Gesellschaft für Wissenschaftsgeschichte, 135–160.
- Brauer, H. (1996):** "...und hat seithero gebetlet". Bettler und Bettelwesen in Wien und Niederösterreich während der Zeit Kaiser Leopolds I. Wien, Böhlau Wien.
- Brumen, B. (2000):** Sveti Peter in njegovih časi. Socialni spomini, časi in identitete v istrski vasi Sv. Peter. Ljubljana, Založba *Cf.
- Čeč, D. (2004):** "Svoje prsi pokažem raje hudiču kot tebi!": O detomoru kot enem izmed načinov ravnanja ob nezaželeni nosečnosti, o socialnih vezeh in strategijah branjenja pred sodiščem na podlagi primerov iz 18. stoletja na Kranjskem. V: Žižek, A.: Ženske skozi zgodovino. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 293–300.
- Dinges, M. (2004):** A History of Poverty and Poor Relief: Contributions from Research on the Early Modern Period and the Late Middle Ages and Examples from More Recent History. V: Abreu, L. (ur.): European Health and Social Welfare Policies, 23–50.
- Dürr, R. (1997):** "Der Dienstbothe ist kein Tagelöhner..." Zum Gesinderecht (16. bis 19. Jahrhundert). V: Gerhard, U. (ur.): Frauen in der Geschichte des Rechts. Von der Frühen Neuzeit bis zur Gegenwart. München, Beck, 115–139.
- Emsley, C. (2005):** Crime and Society in England, 1750–1900. Harlow – New York, Longman – Pearson.
- Evans, R. J. (2001):** Rituale der Vergeltung. Todesstrafe in Germania, 1600–1987. Oxford, Oxford University Press.
- Frank, J. P. (1789):** System einer vollständigen medicinische Polizey.
- Gesetzbuch (1803):** Gesetzbuch über Verbrechen und schwere Polizey Übertretungen und dem Verfahren bey denselben. Wien.

- Ginzburg, C. et al. (1985):** Was ist Mikrogeschichte. *Geschichtswerkstatt*, 6, 48–52.
- Glonar, J. (1939):** Stare žalostne. Ljubljana.
- Griesebener, A. (2000):** Fragile Liebschaften? Methodologische Anmerkungen zum Verhältnis zwischen historischer Kriminalitätsforschung und Geschlechtergeschichte. V: Blauert, A. et al.: *Kriminalitätsgeschichte. Beiträge zur Sozial- und Kulturgeschichte der Vormoderne*, Konstanz, 205–232.
- Habermas, R. et al. (1999):** Das Frankfurter Gretchen. Der Prozeß gegen die Kindsmörderin Susanna Margaretha Brandt. München, Beck.
- Hammer, E. (1996):** Kindsmord. Seine Geschichte in Innerösterreich 1787 bis 1849. Frankfurt, Lang.
- Hermann, F. (1789):** Benedikt Franz Hermann's Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kärnten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg, und Baiern, im Jahre 1780 in Briefen an den Herrn Hofrath. Vol. I, II. Wien, Christian Friedrich Wappler.
- Hoegel, H. (1905):** Geschichte des Österreichischen Strafrechtes in Verbindung mit eine Erläuterung seiner grundsätzlichen Bestimmungen. *Drugi zvezek – Die vorsätzlichen Straftaten gegen Leib und Leben*. Wien, Manz.
- Jenull, S. (1815):** Das österreichische Criminal-Recht nach seinen Gründen u. seinem Geiste dargestellt von Sebastian Jenull, doctor der Rechte, ordentlicher Professor der polithischen Wissenschaft, u. provis. des österreichisch. Criminal-u. Privat-Rechten dem Lyceum zu Graz. Graz, Franz Frast.
- Jütte, R. (1989):** Geschlechterspezifische Kriminalität im Späten Mittelalter und in der Frühen Neuzeit. V: *Zeitschrift Saviny – Stiftung für Rechtsgeschichte, germanische Abteilung*, 86–116.
- Kumer, Z. (1963):** Balada o nevesti detomorilki. Ljubljana, SAZU.
- Kumer, Z. (1992):** Odsev resničnosti v baladi o obsojeni detomorilki. V: *Zbornik občine Slovenska Bistrica II. Slovenska Bistrica*, 403–409.
- Leuchtenmüller-Bolognese, B. (1981):** Bevölkerungspolitik zwischen Humanität, Realismus und Härte. V: Matis, H.: "Von der Glückseligkeit des Staates". *Staat, Wirtschaft und Gesellschaft in Österreich im Zeitalter des aufgeklärten Absolutismus*. Berlin, 177–208.
- Loriga, S. (1992):** Soldaten in Piemont im 18. Jahrhundert. V: *L'Homme. Zeitschrift für Feministische Geschichtswissenschaft*, 1. 3, 64–87.
- Mauerer, G. (2002):** "Medeas Erbe". Kindsmord und Mutterideal in Vormoderne. Wien, Milena Verlag.
- Melzer, R. (1846):** Geschichte der Findlinge in Österreich mit besonderer Rücksicht auf ihre Verhältnisse in Illirien. Leipzig, Fest' Sche Verlagsbuchhandlung.
- Pawlowsky, V. (1992):** Die Mutter der Wiener Findelkinder. Zur rechtlichen Situation ledig gebärender Frauen im 18. und 19. Jahrhundert. V: Gerhard, U. (ur.): *Frauen in der Geschichte des Rechts*. München, Beck, 367–379.

- Reisen (1787):** Benedikt Franz Hermann's Reisen durch Oesterreich, Steyermark, Kärnten, Krain, Italien, Tyrol, Salzburg, und Baiern, im Jahre 1780 in Briefen an den Herrn Hofrath. Vol. I, II. Wien, Christian Friedrich Wappler.
- Reise (1788):** Reise eines grünen Mann durch Deutschland, Österreich und Italien. Halle.
- Reiter, I. (2000):** Ausgewiesen, abgeschoben. Eine Geschichte des Ausweisungsrechts in Österreich vom ausgehenden 18. bis ins 20. Jahrhundert. Studien aus Recht, Geschichte und Gesellschaft. Vol. II. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Rublack, U. (2001):** Crimes of Women in Early Modern Germany. Oxford Studies in Social History. Oxford, Clarendon Press.
- Scheutz, M. et al. (2005):** Diebe, Sodomiten und Wilderer? Waldviertler Gerichtsakten des Landgerichtes Jaidhof aus dem 18. Jahrhundert als Beitrag zur Sozialgeschichte. St. Pölten, Verein für Landeskunde von Niederösterreich, Waldviertler Heimatbund. Heidenreichstein.
- Schulte, R. (1989):** Das Dorf im Verhör. Reinbek bei Hamburg, Rowohlt.
- Schwerhoff, G. (1999):** Aktenkundig und gerichtsnotorisch. Einführung in die Historische Kriminalitätsforschung. Tübingen.
- Soman, A. (1997):** Anatomy of an Infanticide Trial. The Case of Marie-Jeanne Bartonne (1742). V: Wolfe, M. (ur.): Changing Identities in Early Modern France. Durham – London, Duke University Press, 248–272.
- Studen, A. (2004):** Rabljev zamah. K zgodovini kriminala in kaznovanja na Slovenskem od 16. do začetka 21. stoletja. Ljubljana, Slovenska matica.
- Škafar, V. (1999):** Glavarjeva pastoralna dejavnost. V: Glavarjev simpozij v Rimu. Celje, Mohorjeva družba, 93–108.
- Ulbricht, O. (1990):** Kindsmord und Aufklärung in Deutschland. München, Oldenbourg.
- Ulbricht, O. (1994):** Die Welt eines Bettlers. Historische Anthropologie, 2, 371–392.
- Valenčič, V. (1968):** O ženitni svobodi in njenih omejitvah od fevdalizma do liberalizma. Zgodovinski časopis, 225–260.
- Valentinitsch, H. (1989):** Zur Geschichte des Kindsmordes in Innerösterreich. V: Recht und Geschichte. Festschrift Herman Baltl zum 70. Geburtstag. Graz, 573–591.
- Vrhovnik, I. (1935):** Nekaj pozabljenih ljubljanskih svetišč: kapela na Žabljaku. Kronika slovenskih mest, 2, 1. Ljubljana, 237–238.
- Zedler, J. H. (1736):** Grosses volstaendiges Universal Lexicon. Leipzig, Halle.
- Zemon Davis, N. (1987):** Fiction in the Archives. Pardon Tales and Their Tellers in Sixteenth-Century France. Stanford.
- Uhl, K. (2003):** Das "verbrecherische Weib". Geschlecht, Verbrechen und Strafen im kriminologischen Diskurs 1800–1945. Hamburg, Universität Hamburg.